

KRITIKA

NÉGYKÖTETNYI VERS

Baranyi Ferenc: *Az a merészség* (Magvető 1966); Soós Zoltán: *Gorombakovácsok* (Magvető 1966); Parancs János: *Portölcsér* (Magvető 1966); Sertfőző Simon: *Hozzátok jöttem* (Szépirodalmi 1966).

Kiadói politikánk, lehetőségeihez képest, egyre átgondoltabban törődik költőink megjelenési alkalmainak biztosításával. Végso fokon azonban mégis csak a véletlen válogatta itt össze nekem ezt a négy verseskötetet. És hogy pontosak legyünk, négy fiatal poéta könyvét, akiknek még egyike sincs túl „Sturm und Drang”-ja évein. Igaz, közülük ketten lassan már letöltik „tanulóidejüket”, s immár harmadik gyűjteményükkel jelentkeznek: Baranyi Ferenc és Soós Zoltán harmadik-harmadik kötete lírikusi fejlődésüknek feltétlenül jelentős állomása. Parancs János tavalyelőtt tért haza, nyolc esztendő után, Nyugatról. Párizsban ugyan már kiadóhoz jutottak versei (*Féltálm*, 1963), most azonban a *Portölcsér* az első itthoni jelentkezése. A *Hozzátok jöttem* c. kötet pedig tényleg új költőt avat a huszonnégy éves Sertfőző Simon személyében.

A kritika belső kritériumai

Antonio Gramsci fejtegeti egy helyütt: „Bizonyosnak látszik, hogy a kritikai tevékenységnek mindig pozitív aspektusa kell hogy legyen, abban az értelemben, hogy a vizsgálat tárgyává tett műben ki kell emelnie valamely pozitív értéket, s ha ez nem lehet művészi, még mindig lehet kulturális jellegű, s akkor néhány különleges esettől eltekintve nem annyira az egyes könyv, hanem tendenciájuk révén sorozattá összeálló művek egész csoportja lesz érdekes. Ami pedig a kiválasztást illeti: a legegyszerűbb kritérium a kritikus intuícióján és az egész irodalom rendszeres vizsgálatán felül, úgy gondolom, hogy a »könyv fortuna-jának« a vizsgálata”. A szerkesztői és a recenziói önkényen felül — minden más hajánál fogva előrangotot szempont helyett — most elsősorban ez a felfogás gyűjtötte egybe ezt a négykötetnyi verset. Tehát ez az írás nem akar más és több lenni, mint az olvasók között esetlegesen várható siker előrevívó és negatív tényezőinek, valamint hatásainak úgymond „tendencia” kritikája.

Vagyis: ha nem kimondottan a tematikus körök, a tématarományok feltárá-sára vállalkozunk, hanem inkább azokat az érzelemhalmazokat vizsgáljuk meg, amelyekben az élettel, a világgal kapcsolatos lírikusi állásfoglalások kristályosodnak ki, akkor — holmi „költőrajnak” kijáró üdvözlés nélkül is — sokkal több közös, illetve ellentmondó véleményformát, gondolkozásbeli hasonlóságot avagy különbséget találunk. Így talán olyan törekvéseket is ki tudunk tapogatni, amelyek nemcsak erre a négy fiatal költőre, hanem társaikra is óhatatlanul érvényesek. És nincs mit titkolni, a lényeges aspektus itt, a tisztán csak esztétikai helyett minden további nélkül elsősorban politikai lesz.

A költő és a társadalom

Marx *Bevezetés a politikai gazdaságtan bírálatához* c. fejtegetéseiben írja: „A tárgy iránt érzett szükségletet a tárgy észlelése alkotta meg. A műtárgy — ugyanígy minden más termék — műértő és a szépség élvezésére képes közönséget alkot”. A közönségteremtés és formálás nemes misszióját nyilván majd minden költőnemzedéknek szinte ismét meg kell vállalnia, hisz vele együtt felnő egy megváltozott gondolatkulturájú új olvasó generáció is. A közegalakítás funkciója társadalmi szintű, viszont de facto egyéni szükségesség az alkotó szubjektum számára is, ha nem akarja, hogy visszhang nélkül haljanak el poétai gondolatsorai. Egyáltalában nem valami új dolog: hiába mondjuk a legokosabbat és a legszebbet,

ha nem értik meg. És ezt az aranyigazságot sok fiatal költő bizony elfelejti! Ebben az esetben mindenekelőtt Baranyi Ferenc és Soós Zoltán lép fel a közönségszerzés – jóértelmű – igényével. Az ő költészetükben a legkevesebb a vegyes értékű ego-centrikus fájdalom, a nyomasztó öncélú mozzanat, nem véletlen, hogy fiatal lírikusaink közül talán épp ők ketten a legnépszerűbbek. Serfőző Simon, meglehet, hogy egy hasonló út legelső lépéseit tette most meg. Parancs János kötete viszont potenciális tehetsége ellenére is inkább kuriózzummá diszkreditálható, noha nem szabad elfelejtenünk, reményvesztettség, bizonytalansága, az újból járható út keresése nála nem más, mint nyolc esztendő fáziskésése, ami egyben itt jó alkalom arra is, hogy lemérjük, elemezzük, fiataljaink igazán felhasználták-e a hazai valóság közvetlen ismeretének előnyét.

Fiatal költőink legjobbjainak lírikusi tetteit többnyire áthatja az emberi-társadalmi felelősségérzet lelkiismereti tudata. Tehetségükhöz mértén hitelességgel, éleslátással és nem kevésbé szigorúan művelik a valóság szocialista kritikájának munkáját. Mindnyájukat azonban többé-kevésbé mélyen aggasztja a nagyvilág bonnyolult konstellációja közepette az egyén védtelen helyzete, ezért sokkal jobban megtanultak szenvedni és sopánkodni, és ezt sokkal szívesebben teszik, mintsem képesek legyenek harcolni is. Általában kevés náluk az igazi „küzdelemvers”, a valójában „nagy költemény”, amely belső arányainál, tökéletes harmóniájánál fogva a nagy eszmék végleges kifejezésére vállalkozna, s a múltó évtizeddel sem veszítene eredeti hatásából. Ugyanis nem elégséges csupán szavakban tagadni az irodalom, a költészet exterritoriális jellegét, hanem tényekben kellene polgárjogot szerezni a szellemhűség mellett a művészetek társadalmi funkciójának, hivatásának. A fiatal Stendhal még úgy vélte, „hogy az erkölcsi célzatosság, azaz a hasznosságra való törekvés megöli a műalkotást”. Kosztolányi is 1933-ban a *homo morális* ellentétét, a tiszta szemlélődés emberét, a *homo aestheticus*-t emelte piedesztálra. Azt hiszem, hogy ma minden poéta előtt egyértelműen nyilvánvalónak kell lenni, a szocialista költő nem mondhat le az erkölcsi és politikai irányzatosságról, de tovább gondolva a sort, az eszmei nevelésről és a közvetlen ideológiai felelősségről sem.

Baranyi és Soós, ők ketten azok, akik karakterükben legfőként „költő-propagandisták”, a kifejezés eredeti és nemes értelmezésében, ahogy Lenin is használta Eugène Pottier-vel kapcsolatban. Nemcsak izlésrokonságban vannak ők, hiszen a fiatal költők szinte mindegyike esküszik József Attilára, hanem közösek a türelmetlen ifjúság merész megvételeiben, és lírájuk agitatív hatásában. A „tisztló rend” hitét büszkén vallva, moralizáló és kritikai kedvvel, szenvedéllyel nyújtják be tiltakozásukat a „legyintésbe-ernyedt” és „tékozló” közöny ellen. Tisztában vannak helyzetüikkel, előnyükkel, és egész fiatalágunk történelmi kötelezettségével, ahogy Serfőző Simon is világosan látja: „mindennel meg kell küzdenem, / származásom csak a lehetőséget adta, / szelet, vihart szórén megülni már nekem kell”. A „rengeteg igyekezet” értelmét akarják diadalra vinni. Sajátjuknak tudják a társadalom szocialista győzelmeit, de minden ügyes-bajos dolgát is, polémiájukat ennek érdekében folytatják, jobban és gyorsabban akarnak célt érni. Osztályharcuk nem látványos, sokszor csak szélmalomharc efemer jelenségekkel, azonban igyekezetük *igazi*, és egyben a társadalmi passzivitás, a kívülmaradás megrögzött ellenségei is. A próbára tett hűség és ragaszkodás a jellemző rájuk: Baranyi Ferenc szavaival: „De itt költőnek lenni akkor is szép, / ha együttjár a hétszer-elvetéssel...”

Oszoza és Párizs példája

Költészetünk inkább kozmopolita (és sajnos, csak kevésbé internacionalista) jellegében a hiányolható szocialista nemzeti íz helyett mindössze csupán ez a „mártíromság”, a keresztre feszítésnek ez a mazochizmusa jelent valami rosszlemélt magyar sajátágot, és az a „jogfolytonosság”, hogy költőink jobbára ma is vidékről, kisebb falvakból indulnak útnak. Parancs János képzeletben Párizsból is hazaszökken a Duna–Tisza közébe; Baranyi a Dunazugból, Soós meg a Hajdúságból, Serfőző a tanya nehéz idilljével a Zagyva mellől sietett a nagyvárosba, hogy emberré és nem utolsósorban lírikussá érlelődjön. Természetes folyamat ez, és egészséges is, ha nem felejtik el közben Oszoza meg Párizs példáját. Illyés bizonyított, hogy Oszozáról nézve is lehet országos érvényűt és egyetemes jelentőségűt mondani, viszont Ady és mindazok, akik rövidebb-hosszabb időre eljutottak a Szajna partjára, azzal lettek nagyok és csak azzal lehettek, hogy Párizsból is a magyar valóságot látták meg csalhatatlan szemmel. Parancs Jánosnak ez nem sikerült, de nem sikerül költőinknek olykor itthon sem, Budapestről helyesen érzékelni és megítélni a hazai körülmények egészét.

Az „elszármazott legény” érzékenysége sok fiatal költő eleven problémája. Valahogy átmeneti lénynek tudják magukat, de mi fő, nem otthonlanok. Dilemmájuk viszont mégis megvan. Igyekeznek gyakorta hazatérni; a szűkebb pátria meglátogatásában mindig van valami újabb erőmerítési kísérlet, viszont ez nem mindig hoz eredményt. Ismerik ugyan a járást, az embereket, de már jól végigmérik őket, mielőtt rájuk köszönnének, és a kutyák is idegent ugatnak. Végül is ez a keserű emlék, meg aztán a nosztalgia marad meg. Visszagondolnak ugyan a szülőföldre, mégis tulajdonképpen nem vágnak oda igazán. Serfőző ezt már most nyíltan megvallja. Bekerültek a nagyváros vonzáskörébe, nem tudnak és nem is akarnak elszakadni a fénytől. Szeretettel és megbecsüléssel izegetik a régi zamatot, melengetik az emlékeket, viszont véglegesen már nem mennének vissza. Soós Zoltán, a „pusztáról szelidült lélek a gyárban” nem is tér haza egészen, inkább a számára tényleges indító közeget, az üzemet keresi meg, mint megtért tékozló fiú. A józan szakítás és a magasabb szintű kapcsolódások inkarnációja négy költőnk olyan egységes vonása, mint ahogy szerelmi lírájukban a kalandok pillanatnyi öröme mellett mindegyikük elsősorban a tartós boldogságnak, az igazi kedvesnek, az élettársnak adózik. Voltaképpen ezzel is biztonságot, melengető otthon keresnek, biztatást várnak, hogy fiatalos hódítás-vágygal valóban egyszer el tudják érni egyetemes reményeiket: a falu tényleg a végtelennel találkozzon, a gyárkémények felhőmagasságokba nyúljanak, gondolataik szívük szerint a mindenséggel készüljenek nászra.

Emberközpontúság és ambíció

Míg Parancs János könyvében (de a mostani új kötetek közül Stetka Éva és Tóth Eszter verseiben is) az elsőrangú szerepet a szubjektum túlhevített fájdalomkörei játsszák, a purgatórium, a megoldás nélküli katarzis adja a költészet lényegét, addig a többieknél a poétai Én már szinte elszakíthatatlanul egy kollektíva, a társadalom tagja. Az itteni költemények zömében — és ez így van jól! — közös az életheztartozás, a mindennapok munkájára figyelés igénye és hajlandósága. Soós Zoltán ezt pregnánsan fejezi ki: „a költő figyel: életét betölti / munkátok szépsége”. És mintha egy tőről metszették volna, ugyanez visszhangzik Serfőző Simonnál is: „Emberek, közelről nézlek titeket”.

Úgy tetszik, fiatal költőink legjava ismét felfedezi valóságunkat: vizsgálódásuk felelősségteljes, lényegmegmutató, megfigyelőképességük kifinomult, emberismeretük kiszélesedett és alaposabb lett. A hétköznapi felismerése és feltárása számukra nem rejtvénymegfejtés, se nem expedíció, hanem saját mindennapjuk: „Sorsuk kutatni, életükről írni: / szívem szerint a legszebb feladat” — jelenti ki egyértelműen Soós Zoltán. A felmagasító felismerés, az érzékeny emberség és az életigenlő hangulat, az ambíció energikus és pontos fogalmazásban jut érvényre. Fiatal költőink többségénél egyre jobban működik az önkonzrollal fegyverező hatása, igyekeznek megfelelően szelektálni élményanyagukat, és a kötet összeállításánál is a színvonal érdekében kellőképp disztinguálni.

A sokdimenziójú valóság, a nagyvárosi élet összetettségének elemzésében nyilván nekünk már nem lehet elégséges például Dos Passos utánzása. A szándékolt rejtelmesség fennkölt titoktartásának elvetésével a költői individualizmusnak egyúttal a társadalmi közérzet hőmérőjének is kell lennie: az alkotó a maga többszólamúságával, személyében képviseli egyben egy egész közösség érzelmi- és gondolatvilágát is. Ez a közösségben való helyfoglalás, beilleszkedés reálisan azonban csak úgy lehetséges, ha mint Baranyi „A költő sem vacog az elmúlástól” és ahogy Soós is állandó kontaktust tart a kohászokkal, /bányászokkal, a „maszatos gyári cimborák”-kal és a „tarlókon izzadó komáim” mentalitásával. Parancs János szerint is „elég volt a cellamagány”, azonban nem jut el az ígért és tényleges számvetésig, odáig, mint Serfőző, hogy kiséhajtsa magából egyedülvalóságát, és le is vonja a kívánt következtetéseket. Pedig Serfőző szorongásai sem szálltak el egyhamar, de miként *Temetik a tanyákat*, képalkotásának egészségesen misztifikáló hajlandóságával, szinte állandó öngyárapítással el tudott érni a gondolat nyílt deklarálásához: „nem tehetem már, / hogy rajongásig / ne őket érezzem”.

Ebben, a belső történes logikáját csak szaggatottan követő, inkább a valóságot körültagogató lírában a „sok tanyákról / vándorolt” és a „zugos munkáskerületekből” jöt emberekről van szó elsősorban, éppen úgy, mint a *Gorombakovácsok* „poémájában”, melyben ott hagyva a „kávéházi asztalok, az ima-malom pörgetők, és ékes-szavú törtétek világa”-t az újra otthonra léles öröme lüktet. Ez a módszer, amely itt a legtöbb verset jellemzi, kis rosszmájúsággal mondhatjuk, behaviourista. Életképekből, szituációkból indulnak ki, és apró fiziológiai részletek sorozatával állítják össze az emberi magatartás sajátosságait, és így a motívumok, a jellege-

tes gesztusok, az elkapott beszélgetésfoszlányok mozaikjából valóságosan kerekedik ki a társadalmi realitás atmoszférája és hitvallásuk, példának okáért Baranyi kötetcímet adó soraival: „Az a merészség; kívül-belül / vállalni a valót vitézül”.

Elkötelezettség és optimizmus

Gorkij a „valóság iránti forradalmi viszonyulásról” beszélt egykor, amely a „gyakorlatban is átalakítja a világot”. Ennek a céltudatos alkotótevékenységnek elsődleges kritériuma a szilárd ideológiai állásfoglalás, a hovatartozás kendőzetlen és őszinte tisztázása. A szocialista elkötelezettség megérlelődött érzését találjuk Soós Zoltán „a vasforgácsok késekkel írt költészeté”-ben: „a mi vérünk ez a hatalom!”. Baranyi Ferenc is szabatosan tesz hitet: „izmos szabad akaratom, dühöm és mániám a kommunizmus”. Serfőző szinte kamaszos büszkeséggel hirdeti: „meg tudom már határozni, merre veszem utam, kiknek bizalmát őrizem”. Parancs János verseiben a jelenségek, gondolatok strukturálatlan halmaza még nem minősül eszmiséggé, nem törekszik a lényeg feltárására, önmaga kétségeinek megoldására; a hazatérés ténye nem párosul a művészi szintű konzekvenciával. Tévedés ne essék: nem egy konformista álláspont elfoglalását kérjük számon, hanem morális megújulásának poétai kifejeződését, és tegyük hozzá, hogy a „látatlan madarak”-kal, a „lomha szörnyek”-kel, a „dühöngő árnyak”-kal szemben a „botladozó és didergő remény” helyett valamiféle harcot és bizakodást is.

Költőinknek nyilván személy szerint, külön-külön kell érezniük eszmei-társadalmi felelősségüket a jelen, de a jövő iránt is. Tehát nem arról van szó, hogy riportszerűen közel maradjanak a valósághoz, hanem a kölcsönhatások sokaságának felismerésében, szellemükben, felfogásmódjukban legyenek pártosak, realisták és optimisták. Feltétlenül el kell utasítanunk a költészetben is a kor lényegének misztikus, merőben impresszionisztikus, irracionális megközelítését. Még a valamikor szürrealista André Breton is így fogalmaz: „A művészi alkotásnak csak akkor van értéke, ha benne rezdül a jövő visszfénye”. Parancs Jánosnál (és megint hangsúlyoznám, nemcsak egyedül Parancs lírájáról van ekkor szó) a „mi lesz veled” individualista feljajdulása, és „a földön csak veszíteni lehet”-szemlélet költőjének egyéni távlatait is sivárnak hiszi. Serfőzőnél azonban már megvan „a létezésre rádöbentem” nagy felfedezése, és miközben még emlékeinek „vonuló madárraja” izgatja fantáziáját, már tudatos jövőt akar építeni, olyan fiatalember, „akinek már nem mindegy, hogy él majd tovább”.

És miként hasonlóságot lehet felfedezni költőinknél a mű előtti alázatukban, komponáló szigorukban, a szükségesre szorítókozó egyszerűségükben, úgy egyeznek — legfőként hárman — abban, hogy a filozófiai székepszis helyett inkább, ha csak a kérdésföltevés szintjén is, de a jövőt fürkésző szenvedély ragadja el őket. Azonban helyel-közzel mégis adósaink maradnak: épp azt nem tudják adni igazán, ami a szocialista művészet fölényét jelenti az egyébként sok minden mást tudó, esztétikailag kifinomult polgári művészettel szemben is: a világtörténelmi perspektívát, a jövőendő nagyszerű dimenzióit és vízióját.

BORBÉLY SÁNDOR